

HEYDƏR ƏLİYEVİN DİL SİYASƏTİ

Giriş: Dil ictimai hadisədir. Cəmiyyətin ictimai həyatının inkişafında dil amilinə səciyyəvi cəhətlərinə görə fərqli yanaşmalar mövcuddur. Dil şüurla vəhdətdə götürülür və insanın idrakı fəaliyyəti prosesində ünsiyyətin ən mühüm forması kimi iştirak edir. Dilin cəmiyyətlə, ictimai həyatla əlaqəsi bitkin sistem halında insan şüurunda əks olunur. Bunun üçün dilin cəmiyyətlə bağlılığı və prinsipial inkişafı onun ictimai funksiyasının sistemini müəyyənləşdirir və lingvistik amillər əsasında reallaşır.

Dilin dövlət dili olması üçün onun elmi-nəzəri əsasları müəyyənləşdirilməlidir. Bunun üçün birinci növbədə milli köklərə əsaslanan dövlətçilik ənənəsi və bununla yanaşı zəngin leksik baza əsas şərtlərdən hesab edilir. Bu şərtlərin hər ikisi hər hansı bir dilin dövlət dili kimi işlənməsinə imkan verir.

Dil siyasəti anlayışı barədə müxtəlif fikirlər vardır. V.N.Qriqoryevə görə “dil siyasəti dil inkişafının gedişinə cəmiyyətin şüurlu müdaxiləsi in nəzəriyyəsi və təcrübəsidir”. [1, 8]

Dil siyasəti əslində, mürəkkəb struktura malik hadisədir, ona görə ki, burada dilin təbii imkanları, tarixi situasiya qarşılaşır. Dil siyasətinin ən humanist forması dil quruculuğudur ki, burada elmi –mədəni təşkilatçılıq öz rolunu oynayır.

Əsas hissə: Azərbaycan dilinin həm ümumxalq dili, həm də dövlət dili kimi inkişafında Ulu öndər Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri olub. Ümummillə lider Heydər Əliyevin dil quruculuğu siyasəti onun milli dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi olaraq bütöv bir sistem təşkil edib.

Ulu Öndər 60-cı illərin sonundan başlayaraq öz siyasi iradəsi, zəngin təcrübəsi, mədəniyyətimizə və mənafeyimizə dərinləndirən bələdçisi olması sayəsində milli dilimizi qorumuşdur.

Ulu öndər Azərbaycan dilinə yalnız adı ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti, müasir dünyada müəyyən ictimai-mədəni mövqeyi olan bir xalqın milli sərvəti kimi yanaşırdı. Hələ 1970-ci illərdən başlayaraq Ulu öndər ana dilimizin qayğısına qalıb, Azərbaycan dilinin inkişafı üçün öz səyini əsirgəməyib. Ana dilinə böyük məhəbbət, onun incəliklərini dərinləndirən bilmək, sadə, səmimi cümlələrlə insanlarda möhkəm nikbin əhval-ruhiyyə yaratmaq Heydər Əliyevin nitq və çıxışlarının əsas xüsusiyyətlərindən idi.

Azərbaycan Dövlət Universitetinin (BDU) 50 illik yubiley tədbirində Heydər Əliyev rus dilində deyil, doğma ana dilində çıxış edib. Respublikanın birinci şəxsi bu cəsarətli addımı ilə həm ziyalılarımızın böyük rəğbətini qazanıb, həm də onlara mədəni dəstək verib.

Dilimizin inkişafı, qorunması, fəaliyyət dairəsinin genişlənməsi kimi tarixi missiyanın yerinə yetirilməsində Ulu Öndərin müstəsna rolu vardır. XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişafı, ümumiləşlək dilə, dövlət dilinə çevrilməsi, diplomatiya aləminə yol açması Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Heydər Əliyevin dil siyasətindəki uzaqgörənlik, müdriklik məntiqə əsaslanır. Onun bütün çıxışlarında bunu görmək olar. Bu onun fikirlərinin təsir qüvvəsini artırmağa, dinləyicilərə güclü inam hissi yaratmağa xidmət edir.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1973-cü ildə İmadəddin Nəsiminin 600 illik yubileyi beynəlxalq miqyasda qeyd edilib. Həmin illərdən başlayaraq Nəsiminin dilinə aid xeyli sayda tədqiqat işi aparılıb. Məhz o vaxtdan etibarən Nəsimi yaradıcılığı Azərbaycan və dünya mədəniyyəti miqyasında bir daha tanınılıb.

Tarixi şəxsiyyətlərin yubileylərinin keçirilməsi, bir tərəfdən onların xalq qarşısında, millət qarşısında xidmətlərinə verilən qiymətdir. Digər tərəfdən isə, belə yubileylərin keçirilməsi xalqın, millətin zənginliyini nümayiş etdirir. Eyni zamanda bu yubileylər xalqın, millətin daha da yüksəlməsinə kömək edir.

Sovet hakimiyyəti illərində ali məktəblər üçün yazılmış “Müasir Azərbaycan dili” dərsliklərinin Dövlət Mükafatına layiq görülməsi, anadilli ədəbiyyatın inkişafı üçün hər cür şəraitin yaradılması, Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin təbliği Ulu Öndərin cəsarəti və düşünülmüş siyasəti nəticəsində mümkün olub.

Ümummillə lider bu barədə deyirdi: “Bizim dilçilərin, alimlərin xatirində olmalıdır ki, 1970-ci illərin axırı idi-dövlət mükafatları verildirdi. Biz xüsusən, Azərbaycan dili haqqında kitab yazmış böyük bir kollektivə dövlət mükafatı verdik. Bu kitabı onun müəllifinə görə yox, əsərin özünə və bu kitabın dilimizin təhlilində həsr olunmasına görə verdik. Burada mənim şəxsi təşəbbüsum, şəxsi məqsədim o olubdur ki, ictimaiyyət bir daha bilsin ki, biz dilimizin inkişafına nə qədər fikir veririk”.

Ulu öndərin şəxsi təşəbbüsü və qətiyyəti, sarsılmaz iradəsi və ciddi söyləri ilə 1978-ci ildə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi fəaliyyəti haqqında ayrıca maddə daxil edilib.

Dil siyasəti cəmiyyətin dil həyatının inkişafı proseslərinə şüurlu və məqsədyönlü təsiri əhatə edir və dövlət tərəfindən qanunlar çərçivəsində həyata keçirilir.

Ölkəmizdə ana dilinin hərtərəfli inkişafında, onun saflığının qorunmasında, işlək dilə çevrilməsində və beynəlxalq münasibətlər sistemində yol tapmasında ümummillə lider Heydər Əliyevin mühüm xidmətləri olub. Görkəmli dövlət xadimi ana dilinə - Azərbaycan xalqının milli dilinə daim böyük əhəmiyyət verib.

Dövlət dilinin adı ilə bağlı müzakirələrdə Ulu Öndər bu məsələyə xalqın, ölkənin gələcəyi üçün taleyüklü bir məsələ kimi baxır, onun düzgün həllini ölkənin hər bir vətəndaşı üçün şərəf sayırdı. Xalqın, millətin mənliliyini təyin edən ən mühüm amillərdən olan dövlət dili uğrunda mübarizədə hər cür çətinliklərlə qarşılaşmış ulu öndər bu məsələdə səmimi mövqedə durmağı insan həyatına bərabər tuturdu.

1995-ci ildə qəbul edilən Konstitusiyada Azərbaycan dili milli dövlətçiliyimizin rəmzlərindən biri olaraq təsbit edilib.

Konstitusiyanın müzakirəsi və qəbulu prosesi də göstərdi ki, Heydər Əliyevin dil siyasəti onun milli dövlət quruculuğu siyasətinin üzvü tərkib hissəsidir.

Heydər Əliyev dilimizin adı məsələsində istəyirdi ki, hər bir şeyə aydınlıq gətirilsin, araşdırılma, müzakirə olunma yolu ilə mülahizələrə son qoyulsun.

Ulu Öndər Heydər Əliyev ana dilimizin tarixi keçmişi ilə yanaşı, bugünkü durumunu və mövcud problemlərini də daim diqqət mərkəzində saxlayıb və bu yöndə bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə ilkin olaraq imza atıb.

Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinin inkişafında xidmətlərindən danışarkən onun yazı mədəniyyətimiz, əlifba islahatı sahəsindəki xidmətləri xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinin qorunması və inkişafı istiqamətində gördüyü ən böyük xidmət dilimizə Dövlət status verilməsi istiqamətində gördüyü işlərdir.

Azərbaycan dilinin siyasi hüquqi statusunun möhkəmləndirilməsi istiqamətində atılan addımlardan biri də ulu öndərin 2001-ci il iyunun 18-də imzaladığı "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərmanı oldu. Fərmanda həm dilimizin tarixi ilə bağlı bir sıra incə və həssas məqamlara aydınlıq gətirilir, həm də onun keçdiyi inkişaf yolları və mərhələlərinin yığcam təhlili verilir. Fərmanda, həmçinin müstəqil dövlətimizin rəsmi dili statusunu almış Azərbaycan dilinin ölkədə geniş miqyasda tətbiq edilməsi və hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılması qeyd olunur və bu məqsədlə bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsi bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulurdu.

Heydər Əliyev milli dil məsələsinə dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi yanaşırdı. Ümummilli liderin "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" 2001-ci il 9 avqust tarixli Fərmanı Azərbaycan dilinə, onun inkişafına dövlət qayğısının ən bariz nümunəsidir. Heydər Əliyevin qətiyyəti, siyasi iradəsi və prinsipiallığı nəticəsində respublikamız həmin tarixdən etibarən tam şəkildə yeni əlifbaya - latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçdi. Beynəlxalq aləmə daha yaxın olan yeni latın qrafikasının qəbulu milli dəyərlərimizin daha geniş dairədə tanınmasına şərait yaratdı. Azərbaycan əlifbasına keçidi sürətləndirdi və bundan sonar respublikada bütün yazılı sənədləşmələr heç bir istisnaya yol verilmədən bu qrafika ilə aparıldı.

Dilin tətbiqi məsələlərinin həyata keçirilməsində əlifbanın qəbul edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan dili ilə bağlı vacib addımlardan biri də Ulu Öndərin 2002-ci il sentyabrın 30-da imzaladığı "Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin ana dilinə hərtərəfli qayğısının təcəssümünü özündə əks etdirən bu qanunda dövlət dilinin işlənməsi, inkişafı, saflığının qorunması, ədəbi dilin normalarına əməl edilməsi, ölkəmizdə dilçilik elminin nəzəri və tətbiqi sahələrinin inkişafı üçün lazımi şəraitin yaradılması və s. kimi məsələlər də nəzərdə tutulub.

Bu qanun, ölkə Konstitusiyasına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi hüquqi statusunu nizamlayır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev dilimizin saflığını, mənəvi zənginliyini qorumağın vacibliyini çıxışlarında hər zaman vurğulayırdı. Ulu Öndər siyasi məzmunlu çıxışlarında ana dilinin inkişafını təmin etməklə yanaşı, cəmiyyətin bütün imkanlarını bu işə səfərbər edirdi. İ

Ölkəmizdə ana dilinin hərtərəfli inkişafında, onun saflığının qorunmasında, işlək dilə çevrilməsində və beynəlxalq münasibətlər sistemində yol tapmasında ümummilli lider Heydər Əliyevin mühüm xidmətləri olub.

Heydər Əliyevin ana dilinin zənginləşməsi sahəsindəki siyasəti də onun milli dil siyasətinin əsas tərkib hissələrindəndir. Ulu Öndər dogma dili zənginləşdirməyi bütün xalqın, ilk növbədə ziyalıların ən vacib vəzifəsi sayır.

Heydər Əliyevin milli dil siyasətində ana dilini bilməyin, onu dərinləndirən öyrənməyin vacibliyini mühüm yer tutur.

Heydər Əliyevin milli dil siyasətində ana dilinə hörmət, onun inkişafına qayğı və bu dili təbliğ etmək əsas yer tutur. Çünki ana dili xalqın tarixini, mədəniyyətinin, milli-mədəni ənənələrinin ifadəçisidir.

Heydər Əliyevin milli dil siyasətində dilimizin təbliğinə də ciddi diqqət yetirilir. Aparılan dil siyasəti dilin ölkə daxilində inkişafının sistemli aparılmasına istiqamətlənmişdir.

"Milli televiziyanın 40-cı ildönümünə həsr olunmuş yubiley tədbirində Heydər Əliyev çıxış edərək televiziyanın xidmətini yüksək qiymətləndirməklə bərabər, onun qarşısında duran mühüm vəzifələri də göstərmişdir. : Azərbaycan dilinin təbliği sahəsində televiziya çox iş görə bilər. Tamaşaçılar qarşısında çıxış edən televiziya işçiləri Azərbaycan dilində nə qədər səlis, gözəl, mədəni danışsalar, o qədər də hər bir Azərbaycan vətəndaşı öz dilini sevacək, həmin televiziya verilişlərindən nümunə götürəcək. Və öz dilini inkişaf etdirəcəkdir. Bu televiziya qarşısında duran çox böyük vəzifədir, mən bunu xüsusi qeyd edirəm".[2, 27]

Bugünkü Azərbaycan dilinin inkişafı, qorunması da Heydər Əliyevin xidmətləridir və onun adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyevin dil quruculuğu siyasəti sayəsində Azərbaycanda elmin, təhsilin elə bir sahəsi yoxdur ki, dövlət dilinin işlənməsi və fəaliyyəti konkret maddələr əsasında öz əksini tapmış olsun.

Azərbaycan dilinin qədimliyi, zənginliyi Ulu Öndər tərəfindən yüksək qiymətləndirilir və qətiyyətlə siyasi mövqeyini dinləyicilərə çatdırırdı.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev dilimizin saflığını, mənəvi zənginliyini qorumağın vacibliyini çıxışlarında hər zaman vurğulayırdı. Ulu Öndər siyasi məzmunlu çıxışlarında ana dilinin inkişafını təmin etməklə yanaşı, cəmiyyətin bütün imkanlarını bu işə səfərbər edirdi.

Nəticə: Ümummilli Liderin dil siyasəti, doğma dilimizin inkişafında göstərdiyi tarixi xidmətləri bütün dövrlərdə Azərbaycan dilçiliyində yeni-yeni tədqiqatların aparılmasına mühüm istiqamət olacaq.

Ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin irsi xalqımızın milli sərvətidir və bu tükənməz xəzinədən hamıya – hər bir siyasətçiyə, dövlət adamına, iqtisadçıya, diplomata, elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinə, bütövlükdə hər bir ölkə vətəndaşına pay düşür.

Ümummilli lider Heydər Əliyev haqlı olaraq deyirdi: “Hər bir xalqın özünəməxsusluğunu müəyyən edən başlıca ünsürlərdən biri onun dilidir. Biz fəxr edirik ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dili son bir əsrlik dövr ərzində böyük inkişaf yolu keçərək lüğət tərkibini zənginləşdirmiş, dünya dilləri içərisində öz layiqli yerini tutmuşdur”. [3,182]

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dilini müstəqil dövlətçiliyin əsaslarından biri olaraq qəbul etmiş, onun digər dillər arasında yaşaması üçün konseptual ideyalar irəli sürmüşdür.

Əminlik ki, nə qədər Azərbaycan və Azərbaycan xalqı var, Heydər Əliyev də qəlbimizdə əbədi olaraq yaşayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 12-ci kitab, Bakı, Azərneşr, 2004
2. Heydər Əliyev – Azərbaycan dili və Azərbaycançılıq. Elm və təhsil, Bakı, 2023
3. Salatin Əhmədova. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Bakı, “İncə” nəşriyyat evi, 2000

Açar sözlər: *dil quruculuğu, siyasət, dövlət, cəmiyyət, ictimai həyat.*

Ключевые слова: *языковое строительство, политика, государство, общество, общественная жизнь.*

Key words: *language construction, politics, state, society, public life.*

Xülasə

Heydər Əliyev Azərbaycan dilinə çox böyük qayğı ilə yanaşmış, onun keşiyində dayanmışdır. Ulu Öndərin Azərbaycan dili haqqında fərman və sərəncamları dilin tətbiq dairəsinin genişlənməsində və inkişafında böyük önəm daşıyır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin dil siyasəti bir tərəfdən, Azərbaycan dilinin sociolinqvistik vəziyyətini nəzərə alırsa, digər tərəfdən yeni vəziyyət və şəraiti diqtə edir, yeni perspektivlər müəyyənləşdirir.

Резюме

Языковая политика Гейдара Алиева

Гейдар Алиев очень бережно относился к азербайджанскому языку и стоял на страже его. Указы и распоряжения Великого Вождя об азербайджанском языке имеют большое значение в расширении и развитии сферы применения языка.

Языковая политика общенационального лидера Гейдара Алиева, с одной стороны, учитывает социолингвистическую ситуацию азербайджанского языка, с другой стороны, диктует новые условия и условия, определяет новые перспективы.

Summary

Language policy of Heydar Aliyev

Heydar Aliyev treated the Azerbaijani language with great care and stood guard over it. The decrees and orders of the Great Leader about the Azerbaijani language are of great importance in the expansion and development of the scope of application of the language.

National leader Heydar Aliyev's language policy, on the one hand, takes into account the sociolinguistic situation of the Azerbaijani language, on the other hand, it dictates new conditions and conditions, and defines new perspectives.

RƏYÇİ: *dos. E.Vəliyeva*